

ערב פסח תשפה – שלוש וארבע מי יודע?

1. "ארבע" בסדר פסח: שותים ארבע כוסות. כנגד ארבעה בנים דיברה תורה, כי מצוות ההגדה נאמרת בארבעה פסוקים ("כי ישאלך בנך מחר מה העדות החוקים והמשפטים", "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם", "כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת", "והגדת לבנך לאמר"). לפני הזכרת ארבע הבנים בהגדה, מקדימים כעין ארבע ברכות ("ברוך המקום, ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא"). הבן מעלה ארבע קושיות ואוכלים ארבע כדורים מצה לעיכובא (כזית המוציא למי שיש לו קערה, כזית למצוות מצה, כזית לכורך וכזית לאפיקומן).

ירושלמי פסחים י,א ורבנו בחיי שמות ו,ו: ארבעה כוסות כנגד ארבע גאולות, שנאמר 'והוצאתי אתכם מעבדתם' (שייפטרו משעבוד העבודה ובראש השנה בטלה העבודה), 'והצילתי אתכם מעבדתם' (שיצאו מרשותם ותשלום מיסים וזה בטו ניסן), 'וגאלתי אתכם בזרוע נטויה' (בקריעת ים סוף ואז ישתחררו מפחד רדיפת האדון) ולקחתי אתכם לי לעם (במתן תורה). של"ה: ארבע כוסות הם כנגד ארבע אימהות: כוס הקידוש שמברכים 'אשר בחר בנו מכל עם', היא כנגד שרה שגיירה אנשים עם אברהם. כוס ה'מגיד' שמזכירים את המאבק בין לבן (אחי רבקה) ליעקב, היא כנגד רבקה שעזבה גילולי בית אביה. כוס ברכת המזון היא כנגד רחל, שיוסף בנה כלכל את ישראל. כוס ההלל כנגד לאה, שהייתה הראשונה שהודתה לה' ואמרה 'הפעם אודה'.

2. מרדכי תוספת לערבי פסחים: אם כן ליבעי ארבע לחמים (כנגד ארבע לשונות גאולה, שהרי המצה דאורייתא והכוסות רק דרבנן)? לכך יש מפרשים בירושלמי, שארבע כוסות הן כנגד ארבעה פסוקים שנאמר בהם ישועה ('מנת חלקי וכוס', 'כוס ריה', 'כוס ישועות' לשון רבים שהן שתיים). ויקרא ז: אם על תודה יקריבנו והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולת בשמן ורקיית מצות משחים בשמן וסלת מרבכת חלת בלולת בשמן: על חלת לחם חמץ... ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל - רמב"ם מעשה הקרבנות ט: לוקח עשרים עשרון [כל עישרון כ-2.400 וביחד כ-48 קילו] ועושה עשרה עשרונים חמץ ועושה מצה - מהעשרה חמץ עושה עשר חלות... ומהעשרה עשרונים מצה עושה שלשים חלות - עשר מאפה תנור, עשר ריקיקים ועשר רבוכה בשמן עמוק.

מרדכי סוף פסחים: צריך שלוש מצות זכר ללחמי תודה... ובלחמי תודה היו שלוש מיני מצה והרביעית חמץ. ואף דלחמי תודה היו ארבעים חלות, מכל מקום אם אפאם בדיעבד ארבע חלות יצא. תהלים קז: א. תעו במדבר בישימון דרך... וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב. ב. יושבי חושך וצלמות אסירי עני וברחל... יוציאם מחושך וצלמות ומוסרותיהם ינתק. ג. כל אוכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות... ישלח דברו וירפאם. ד. יורדי הים באניות... יקם סערה לדממה ויחשו גליהם - תוספות ברכות נד,ב ד"ה ארבעה: הפסוק נקט סדר המסוכנים ביותר תחילה.

רש"י בפרשתנו ז,יב: אם על תודה יקריבנו - כגון יורדי הים, והולכי מדבריות, וחבושי בית האסורים, וחולה שהתרפא, שהם צריכים להודות, שכתוב בהן (בתהלים) יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם. ליקוטי שיחות יב/24: מובן בפשטות שכאשר מטילים חיוב, הנה אם 'בדידי הווה עובדה', נקל לו להבין פרטי העניין. לכן כאשר הגידו לבני ישראל חיוב התודה, מסתבר שאמרו להם ע"ד שאירע להם עצמם. זה הסדר ברש"י: עברו את הים, אחר כך הלכו במדבר, אחר כך נגזר עליהם להיות סגורים במדבר כחבושי בית האסורים. לבסוף אמר בלשון יחיד 'חולה שנתרפא', שאירע ליחידים.

3. דרשות חתם סופר לפסח ד"ה שבכל: 'שבכל הלילות אוכלים חמץ ומצה' - אימתי אוכלים כן חמץ ומצה? אלא שזה הקרבן בא על פדות נפשנו מצרה ומביא בקרבן תודה ארבעים חלות - שלושים מצה ועשר חמץ, ולכן הלילה הזה שהוא גם קרבן כעין תודה, מאי טעמא לא נאכל חמץ עם מצה?

4. תוכן מליקוטי שיחות כו/44 ואילך: מובא בספרים שעם ישראל לא היה ראוי לגאולת מצרים ואם היו נשארים רגע, היו שוקעים ח"ו בחמישים שערי טומאה. אלא שהקב"ה 'שלף' אותם 'כהרף עין'. שלימות גאולת מצרים הגיעה במתן תורה, כאשר נעשו 'גוי קדוש'. שני השלבים הם מצה ויין: המצה שנאפתה בחיפזון ונקראת 'לחם עוני', מסמלת יציאה ללא טעם, רק מצד משיכת העליון. היין מלא הטעם, שאומרים עליו שירה בשמחה, הוא זכר לחירות השלמה, מצד הפנמת והזדהות התחתון. ההבדל מתבטא בארבע לשונות הגאולה: שלוש הראשונים באים מלמעלה - 'והוצאתי', 'והצילתי', 'וגאלתי', בעוד שהרביעי מזכיר את השינוי שחל בישראל: 'ולקחתי אתכם לי לעם'. לכן המצה באה במספר שלוש והיין במספר ארבע. בעומק יותר, ההבדל מתבטא בעצם המספר שלוש - ג', כמו "גומל" מלמעלה, וקשור עם האב שמשפיע טיפה שלמעלה מציור הבן, לעומת המספר ארבע - דל"ת, מלשון "דלות", שמזכיר את המקבל, כמו האם שהופכת את הטיפה לאדם שלם עם שכל ומידות.